

Martina Bitunjac, *Žene i ustaški pokret. Uključenost, sudjelovanje, nepravda.* Zagreb: Srednja Europa, 2023.

Мартина Битуњац (1981) је доцент на Историјском одсеку Универзитета у Потсдаму. Бави се темама из историје Другог светског рата, Холокауста, јеврејске историје и културе сећања. Ауторка је две монографије и више научних радова. Књигу *Жене и усташки покрет. Укљученост, судјеловање, неправда* објавила је издавачка кућа „Средња Еуропа“ у Загребу 2023. године и представља њено треће издање, након оних на италијанском и немачком језику. Ова монографија представља измењену и проширену верзију докторске дисертације одбрањене на универзитетима Хумболт у Берлину и Ла Сапиенца у Риму.

Књига је писана на основу богате грађе више архива у Хрватској, Србији, Италији и Немачкој, те мемоара, интервјуа са женама-припадницама усташког покрета, оновремене штампе и периодике, као и обимне литературе.

Ради се о јединственој научној монографији у хрватској историографији која се бави улогом жена које су припадале усташком покрету или су барем биле његове симпатизерке.

Књига садржи увод, пет тематски заокружених поглавља и закључак. Поред списка фотографија, коришћених извора и литературе, монографија садржи и регистар личних имена и списак личности које је ауторка интервјуисала.

Улога жена из Хрватске и њихове активности у друштву, политици и култури у периоду Другог светског рата нису често били тема истраживања. Док је са једне стране креирана слика жене као партизанке и њене уло-

ге у Антифашистичком фронту жена Југославије, слика „усташкиње“ није била довољно јасно дефинисана.

На почетку књиге ауторка представља историју, структуру и организацију усташког покрета, као и реакције на терор који су спроводили на територији НДХ. Посебну пажњу посвећује истраживању положаја жена у НДХ, њиховог друштвеног профила и политичког ангажмана у усташком покрету, од његовог оснивања до доласка усташа на власт априла 1941. године, како у Југославији, тако и у емиграцији у Италији, где су до почетка рата деловали илегално. У мери у којој је било могуће истражити, Мартина Битуњац се бави и биографијама истакнутих симпатизерки и припадница усташког покрета.

Све до доласка Павелића на власт, услед недостатка мушких активиста (од којих су многи били у избеглиштву или у затворима) усташки оријентисане жене, супротно њиховој дотадашњој улози мајке и домаћице, имале су задатак да уз мушкарце учествују у илегалном раду против краљевске власти, и на тај начин су неке од њих и ушле у политику.

Према усташким уверењима, права жена је требало да буде супруга и мајка која је одржавала породични дом и бавила се социјалним радом. Припаднице усташког покрета су често активно деловале и у складу са расистичким светоназором усташког покрета. У НДХ су постојале две женске организације које су чиниле део политичко-организационе структуре усташког покрета, а чији је задатак био да обликују девојке и жене у одане припаднице

це покрета и мајке. То су биле Женска усташка младеж са својим подорганизацијама и Женска лоза хрватског усташког покрета. „Народна непријатељица“, односно свака жена која се оглушавала о нова правила наметнута од стране усташког надзора, била је суочена са присилном интеграцијом или са искључивањем из друштвеног живота и исељавањем. У књизи су описане методе које су користили припадници усташког покрета како би инструментализовали жене за своје политичко-идеолошке циљеве, или како би јавно омаловажили непожељне жене. Представљено је и сексуално понижавање и искоришћавање девојака и жена у НДХ, о чему до сада није довољно писано.

Централни део монографије бави се аспектима улоге, задацима и ставовима девојака и жена активних у усташком покрету након успоставе усташке државе, те структуром и идеолошким концептом девојачких и женских организација, Женском усташком младежи и Женском лозом хрватског усташког покрета. Посебно су истакнути улоге и начини деловања женских руководилаца.

Водеће усташе су имале могућност и слободу за спровођење расистичких, антисемитских и антилибералних политика. Жене нису биле присиљене на то, али је у књизи приказано да су многе од њих својевољно прихватале и подржавале ову политику. Кругу усташких властодержаца припадале су и неке чланице истакнутих усташких породица, укључујући супругу и ћерку усташког вође Анте Павелића, које су се понашале као његове непосредне саветнице.

Последњи део ове књиге посвећен је делокругу и могућностима деловања жена у Усташкој надзорној

служби, односно полицијском саставу НДХ. У оружаним снагама НДХ жене су служиле као особље у Усташкој надзорној служби, телеграфисткиње, болничарке, административне раднице, али и пилоти. У концентрационом логору и логору за истребљење Јасеновац, жене су у великој мери учествовале у злочинима усташког режима. Ауторка описује активности жена у усташком и полицијском апарату, независно од тога да ли су те послове обављале због политичких уверења, каријере или осећаја моћи - од стереотипних слика мирољубивих и брижних припадница усташког покрета незаинтересованих за политику, утицај и моћ, до оних које су своје учествовање у злочинима правдале еуфоријом због дуго очекиваног живота у хрватској држави. За свој рад и допринос унапређењу и изградњи новог друштва у НДХ, биле су и одликоване од стране Анте Павелића.

Ауторка је знатну пажњу у овој књизи посветила интервјуима са женама-припадницама усташког покрета. У питању су разговори које је обавила са Вишњом Павелић, ћерком Анте Павелића и Надом Шакић, бившом управницом концентрационог логора Стара Градишка. Ауторка је истакла да су обе саговорнице и после толико времена негирале или релативизовале улогу коју су имале у усташком покрету. Обе су остале верне својим идеолошким ставовима, правдајући своје учешће у усташком покрету борбом за ослобођење од југословенске владе и жељом за самосталном хрватском државом, представљајући притом себе као жртву. Вишња Павелић је негирала злочине над цивилима у концентрационом логору Јасеновац, а националсоцијалисте је сматрала кривим за убиства Јевреја, тврдећи да „ни Хитлер ни ње-

зин отац нису наводно знали све што се догађа у њиховој земљи“. Према њеном виђењу, НДХ је била створена као праведна и дуго ишчекивана држава, а саму антисемитску перцепцију усташа је одбацивала.

Ова књига је утемељена на истраживању различитих аспеката родне историје, историје југоисточне Европе и ратних сукоба, друштвено-политичких ставова и односа жена према усташком покрету. Истовремено,

она нуди одговоре на питања – како су се жене носиле са новом друштвеном стварношћу у НДХ, какву су слику пропагирале и у којој мери су је заиста и живеле. Коначно, ова књига пружа могућност сагледавања целовитије слике жена у усташком покрету и НДХ, отварајући простор за нова истраживања и расправе.

Тамара СТОЈАНОВИЋ

Оливера Драгишић, *Комунистичко освајање власти на Балкану 1944–1947. Румунија. Бугарска. Југославија*. Београд: ИНИС, 2023, 583.

Крајем 2023. године у издању Института за новију историју Србије објављена је монографија *Комунистичко освајање власти на Балкану 1944–1947. Румунија. Бугарска. Југославија*, чији је аутор др Оливера Драгишић, виши научни сарадник Института за новију историју Србије. У питању је њена трећа монографска публикација, након књиге *Југославија и Бугарска 1944–1980. Хроника неуспешног пријатељства* (Београд, 2019), објављене у коауторству са Петром Драгишићем и *Война после војњи. Движение сопротивления на Балкану 1945–1953 гг.* (Москва, 2019), објављене у коауторству са Алексејем Тимофејевим и Дмитријем Тасићем. Њена најновија и прва самостална ауторска монографија проистекла је из рада на докторској дисертацији „Конституисање комунистичке власти на Балкану после Другог светског рата: компаративна анализа структуре власти у Југославији, Бугарској и Румунији 1944–1947“, одбрањеној на Катедри за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду.

Посвећеност истраживању политичке и културне историје Балкана у 20. веку очито је из досадашњих радова ауторке, у којима доминирају четири тематска круга: кинематографија балканских народа и њихово „читање“ у политичком и идеолошком кључу; историографске интерпретације, са посебним освртом на уџбенике историје; односи између балканских држава и народа, преваходно југословенско-бугарске везе; политичке структуре власти у балканским државама, уз акценат на успостављање комунистичке власти током и по окончању Другог светског рата. Монографија *Комунистичко освајање власти на Балкану* проистекла је преваходно из овог четвртог тематског комплекса, али су у анализу политичких процеса пресудних за послератну историју три балканске државе уткани и ауторкино интересовање за историју историографије и трагање за политичким мотивима историографских интерпретација, осећај за језичке финесе и значење појмова коришћених како у језику извора, тако и историографије, те познавање међусобних веза